

وضعیت آب در آسیای مرکزی و ارتباط آن با افغانستان

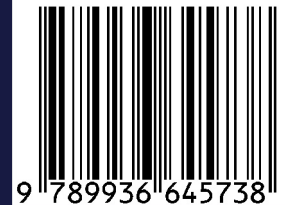
محقق عبدالشکور سالنگی

Water Status in Central Asia and its Relation to Afghanistan

Assistant Professor Abdul Shkoor Salangi

2020

ISBN 978-9936-645-73-8

9 789936 645738

ش. ۱۳۹۹

محقق عبدالشکور سالنگی

وضعیت آب در آسیای مرکزی و ارتباط آن با افغانستان

دولت جمهوری اسلامی افغانستان

اکادمی علوم

معاونیت علوم بشری

مرکز مطالعات منطقه‌یی

وضعیت آب در آسیای مرکزی و ارتباط آن با افغانستان

محقق عبدالشکور سالنگی

۱۳۹۹ ه.ش

مشخصات کتاب

نام کتاب: وضعیت آب در آسیای مرکزی و ارتباط آن با افغانستان

نویسنده: محقق عبدالشکور سالنگی

تیراژ: ۵۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول

ایدیت و اهتمام: محقق غلام نبی حنیفی

سال چاپ: ۱۳۹۹ هـ.ش.

محل چاپ: الهام نبی زاده، کابل - افغانستان

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان

ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۶۴۵-۷۳-۸

تمام حقوق برای اکادمی علوم محفوظ است

اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱

فصل اول

وضعیت آب در آسیای مرکزی قبل از استقلال کشورهای منطقه	
منابع آبی در آسیای مرکزی	۴
مدیریت منابع آبی آسیای مرکزی در دوران اتحاد شوروی	۶
میراث اتحاد شوروی در زمینه مدیریت آب‌های منطقه	۱۲

فصل دوم

وضعیت آب در کشورهای آسیای مرکزی پس از استقلال

زمینه‌های بحرانی شدن آب‌های جاری در منطقه آسیای مرکزی	۱۹
الف: استقلال سیاسی کشورهای منطقه (تقسیمات سیاسی)	۲۰
ب: تقابل کشورهای منطقه از طریق برنامه‌ها	۲۱
ج: میزان توسعه‌یافتگی کشورهای منطقه	۲۶
د: کاهش مقدار آب‌های جاری در نتیجه بروز خشک‌سالی	۲۸
ه: جنبه‌های هایدروپولیتیکی	۳۱
حقوق بین‌الملل موجود در زمینه و اقدامات کشورهای منطقه	۳۲
الف: حقوق بین‌الملل موجود در خصوص آبراه‌های بین‌المللی	۳۳
ب: توافقات کشورهای آسیای مرکزی در زمینه آب‌های جاری	۳۹
۱-توافقات در سطح منطقه‌یی (چند جانبه)	۳۹
۲-توافقات دوجانبه	۴۳

فصل سوم

افغانستان و وضعیت آب در آسیا مرکزی

- ارتباط طبیعی آب در آسیای مرکزی با افغانستان ۴۶
- سهام تأمین آب آسیای مرکزی توسط افغانستان ۴۸
- میزان حق بهره‌برداری افغانستان از آب‌های دو حوزه دریایی ۵۱
- آب موضوع منازعه میان افغانستان و همسایه‌های شمالی ۵۵
- نتیجه‌گیری ۶۵
- پیشنهادات ۷۷
- مآخذ ۶۹

یادداشت مرکز

آب به عنوان ماده بی‌بدیل، عنصر حیاتی برای بقای نوع بشر می‌باشد. با اینکه آب از جمله فراوان‌ترین مرکبات روی زمین است و قسمت اعظم سطح کره زمین را پوشانیده؛ اما کمبود آب آشامیدنی و تقسیم نامناسب آن در قسمت‌ها و مناطقی از جهان زمینه دسترسی همه به آن را محدود نموده است. این موضوع به خصوص در مناطق خشک و کم‌آب جهان بیشتر از هر جایی دیگر به موضوعی مناقشه‌برانگیز تبدیل شده و حتی گاهی به سطح درگیری‌های نظامی میان کشورها پیش می‌رود.

از جمله مناطقی که هم تقسیم نامناسب آب در آن انجام شده و هم به دلیل آب و هوای بری و خشک، کم‌آب می‌باشد، آسیای مرکزی منجمله افغانستان است. این منطقه به دلیل واقع شدن در کمربند خشک جهان، نه تنها کم‌آب می‌باشد بلکه شدیداً به آب‌های سطحی جاری در رودخانه‌ها وابسته است. ضرورت مطالعه آب‌های جاری، مدیریت آن و ارزیابی تقابل کشورها برخاسته از نوع مدیریت آب‌های جاری در این منطقه باعث شده که مراکز تحقیقاتی به این مهم توجه نمایند و از جمله اخیراً با توجه به اهمیت موضوع یکی از اعضای مرکز مطالعات منطقه‌یی، رساله تحقیقی حاضر را تحت عنوان: «وضعیت آب در آسیای مرکزی و ارتباط آن با افغانستان» به رشته تحریر در آورده است. با در نظر داشت اهمیت موضوع، مرکز مطالعات منطقه‌یی اکادمی علوم افغانستان بر آن شد تا اثر علمی- تحقیقی

مذکور را که توسط محقق غلام نبی حنیفی ایدیت گردیده، به زیور چاپ آراسته گرداند.

اثر متذکره که در نوع خود ناب و تازه بوده شامل مقدمه و سه فصل می باشد. فصل اول این اثر وضعیت آب در آسیای مرکزی را قبل از استقلال کشورهای منطقه به بحث گرفته و به بررسی مباحثی چون منابع آب در منطقه آسیای مرکزی، چگونگی مدیریت منابع آبی آسیای مرکزی در دوره اتحاد شوروی پرداخته است. فصل دوم اثر متذکره مباحثی را در خصوص مسایل آب آسیای مرکزی پس از استقلال تحت عناوین چون زمینهای بحرانی شدن آبهای جاری در منطقه آسیای مرکزی، قواعد بین المللی در خصوص آبهای جاری میان کشورها و توافقات کشورهای منطقه مورد بررسی قرار داده است. در فصل پایانی به موضوع ارتباط افغانستان با آسیای مرکزی در خصوص آب پرداخته شده و مسایل عمده چون ارتباط طبیعی آب در آسیای مرکزی با افغانستان، سهم تامین آب آسیای مرکزی توسط افغانستان، میزان حق بهره برداری افغانستان از آبهای جاری دو حوزه دریایی شریک با منطقه آسیای مرکزی و آب موضوع منازعه میان افغانستان و همسایه‌های شمالی و غربی را به تحلیل و ارزیابی گرفته است. در نهایت اثر مذکور با نتیجه گیری و ارایه پیشنهادات سازنده پایان یافته است.

با در نظر داشت مسایل مطروحه در این اثر، مرکز مطالعات منطقه‌یی اکادمی علوم افغانستان لازم دانست تا این اثر مهم چاپ و نشر گردد.

با احترام

محمد سرور احمدزی

رییس مرکز مطالعات منطقه‌یی

نظر ایدیتور

بر اساس مکتوب نمبر ۳۶۴/۱۹۸ مورخ ۱۳ / ۸ / ۱۳۹۹ ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان رساله علمی- تحقیقی محقق عبدالشکور سالنگی عضو علمی انستیتوت آسیای مرکزی و آمر دیپارتمنت (ترکمنستان) در مرکز مطالعات منطقه‌یی تحت عنوان: «وضعیت آب در آسیای مرکزی و ارتباط آن با افغانستان»، جهت ایدیت و اهتمام برایم ارسال گردید. رساله مذکور که در سال ۱۳۹۸ به صورت پروژه روتین به رشته تحریر در آمده بود، نظر به اهمیت موضوع، پلان چاپ آن از طرف مرکز مطالعات منطقه‌یی اتخاذ و پیشنهاد چاپ آن به ریاست اکادمی علوم ارسال و منظور گردید و در عین زمان رساله یاد شده از طرف مرکز فوق الذکر جهت تنقیح متن و ارایه نظر پیرامون آن به اینجانب محول گردید، بنده رساله یاد شده را به صورت دقیق از آغاز تا پایان مورد مطالعه قرار داده و آنرا برای درک وضعیت حوزه آبی شمال افغانستان و چگونگی استفاده افغانستان و همسایه‌های شمالی کشور از منابع حوزه آبی مذکور مفید یافتیم، لذا در ضمن ایدیت نگارشی برای غنامندی و رفع هرچه بیشتر نواقص، برخی اصلاحات محتوایی مورد نیاز را نیز به مؤلف آن پیشنهاد و مؤلف پیشنهادات یاد شده را در ضمن ارایه برخی ملاحظات در تفاهم با بنده وارد و برای دومین بار برایم تفویض نمود، رساله مذکور بادر نظر داشت اصلاحات پیشنهاد شده و ملاحظات مطرح شده، برای بار دوم مورد مطالعه قرار گرفت و از عملی شدن اصلاحات و رفع اشکالات به نظر رسیده، اطمینان حاصل گردید.

رساله مذکور که از طرف آقای سالنگی پژوهشگر مسایل آسیایی مرکزی به رشته تحریر در آمده، یک اثر تخصصی است که برای درک دیپلوماسی آبی ذات البینی کشورهای آسیای مرکزی و جایگاه افغانستان در آن با در نظر داشت باهم‌تنیدگی‌های سیاسی، اقتصادی، تجارتی آن‌ها و سر انجام جهت اتخاذ تصمیم معقول و منطقی بر سر منابع آبی قابل استفاده مشترک کشورهای مذکور، با اهمیت است. رساله یاد شده وضعیت جغرافیایی منابع آبی منطقه و رودخانه‌های تشکیل دهنده آن، سابقه تاریخی مدیریت و استفاده مشترک از منابع آبی این منطقه در دوران پیش از حضور اتحاد جماهیر شوروی، در زمان حضور اتحاد جماهیر شوروی در منطقه و پس از سقوط آن تا زمان حاضر، عوامل ایجاد کننده بحران آب در یک منطقه و چگونگی چشم انداز آبی کشورهای آسیای مرکزی و زمینه‌های ایجاد بحران آب در این منطقه را مفصل بررسی کرده است.

مؤلف در کنار جنبه‌های سیاسی- اقتصادی مسأله، به گونه‌ی مختصر به جنبه‌های حقوقی مسأله نیز پرداخته، دیدگاه‌ها و نظریات حقوقی و استفاده از آب‌های قابل بهره‌گیری مشترک را از نظر حقوق بین الملل عمومی، نظام حقوقی آبی حاکم بر این منطقه در پرتو توافقات دو جانبه و چند جانبه و جایگاه افغانستان در آنرا نیز مورد بررسی و کاوش علمی قرار داده است.

همچنان پیوند و ارتباط ناگسستنی کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان از لحاظ سهیم بودن در تأمین منابع آبی قابل استفاده مشترک توسط هریک از کشورهای منطقه، بهره‌گیری از منابع آبی مشترک و چگونگی روابط کشورهای منطقه از منظر استفاده از منابع

آبی مذکور و سر انجام احتمال بروز منازعه بر سر استفاده از منابع آبی یاد شده میان افغانستان و کشورهای همسایه شمالی را مورد بررسی قرار داده است. در نهایت، از مباحث مطرح شده نتیجه‌گیری صورت گرفته و با ارایه پیشنهادات به پایان رسیده است.

قابل یاد آوری است که رساله مذکور با رعایت اصول علمی تحقیق تألیف و چینش مطالب آن از لحاظ شکلی و محتوایی با یک ترتیب علمی و منطقی همراه است. رساله یاد شده می‌تواند به حیث یک اثر علمی برای دست اندرکاران عرصه سیاست، اقتصاد، حقوق و سایر عرصه‌های مرتبط با مسأله در افغانستان قابل استفاده بوده و مطالعه آن برای پژوهشگران این عرصه نیز مفید می‌باشد. لذا رساله یاد شده را آماده و قابل چاپ دانسته و برای مؤلف آن موفقیت‌های مزید را خواهانم.

با احترام

محقق غلام نبی حنیفی

مقدمه

بدون حرافی، اهمیت آب برای بشر و تمام موجودات امریست محرز. کافی است که تصور کنیم در کره زمین آب وجود نمی‌داشت یا حال که دارد از میان برود، هیچ حیاتی در این سیاره وجود نخواهد داشت [توخود حدیث مفصل بخوان از این مجمل]. جنبه بغرنج‌تری که در خصوص آب می‌توان گفت این است که با وجود فراوانی عنصر آب بر روی کره زمین، بخش قابل استفاده آن برای انسان بسیار ناچیز می‌باشد. به خصوص این ناچیزی در نواحی خشک بیشتر از هر جای دیگر محسوس است. یکی از آن مناطق، آسیای مرکزی به شمول افغانستان است که به دلیل قرار گرفتن در ناحیه خشک قاره آسیا از رهگذر وجود آب شدیداً دچار مزیقه و کمبود می‌باشد. تنها چشم امید این منطقه به آب‌هایی است که به شکل برف در کوه‌ها انبار شده و پس از آب شدن در رودخانه‌ها جاری می‌شود. در واقع منطقه آسیای مرکزی به شمول افغانستان وابسته به آب‌هایی هستند که در سطح منطقه در رودخانه‌ها جاری است. این رودخانه‌ها که تقریباً همه از مرزهای یک کشور فراتر می‌روند، جنبه بین‌المللی دارند.

با عنایت به این مقدمه کوتاه، هدف اصلی این جستار بررسی وضعیت آب‌های جاری در آسیای مرکزی و ارتباط آن با افغانستان می‌باشد. در اینجا منظور ما از وضعیت، چگونگی استفاده از آب‌های جاری منطقه توسط کشورهای ساحلی است. به این معنا که آب‌های جاری در سطح منطقه در چه وضعیتی از لحاظ استفاده کشورهای شریک قرار دارد و اینکه چگونگی این استفاده تا چه میزان می‌تواند معضل‌آفرین شود. همچنان از آنجاییکه افغانستان یکی از همسایگان آسیای مرکزی در ارتباط درهم‌تنیده طبیعی با این منطقه به‌سر می‌برد، چه

ارتباطی با آب‌های جاری در این منطقه دارد. از اینرو، برای روشن شدن ابعاد وضعیت آب موجود در منطقه آسیای مرکزی و چگونگی ارتباط آن با افغانستان، این جستار تحقیقی در سه فصل تصنیف شده است. در فصل اول نگاهی به وضعیت آب در آسیای مرکزی صورت گرفته که در آن ابتدا شناختی پیرامون منابع آبی منطقه ارایه گردیده است و سپس طرح‌های مدیریتی آب منطقه در دوران اتحاد شوروی مورد بررسی قرار گرفته و میراث آن اتحاد در زمینه مدیریت آب منطقه برجسته شده است. در فصل دوم آب به عنوان موضوعی میان کشورهای آسیای مرکزی پس از استقلال مورد بررسی قرار گرفته است. در این فصل اساسی‌ترین مباحثی که به آن‌ها پرداخته شده قرار ذیل اند: زمینه‌های بحرانی شدن آب‌های جاری در منطقه آسیای مرکزی، قوانین بین‌المللی در خصوص آب‌های جاری میان کشوری و توافقات کشورهای منطقه در زمینه آب. در فصل پایانی رساله به ارتباط افغانستان با آسیای مرکزی در زمینه آب پرداخته شده است. در این فصل به عمده مسائلی چون ارتباط طبیعی آب در آسیای مرکزی با افغانستان، سهم تأمین آب آسیای مرکزی توسط افغانستان، میزان حق بهره‌برداری افغانستان از آب‌های دو حوزه دریایی شریک با منطقه آسیای مرکزی و آب موضوع منازعه میان افغانستان و همسایه‌های شمالی و غربی، پرداخته شده است. سرانجام این رساله نتیجه‌گیری و ارایه چند پیشنهاد می‌باشد.